

TADEUSZ BARANOWSKI

CELTYCKA BRANSOLETA SZKLANA Z JASTRZĘBNIK POD KALISZEM

W roku 1977, podczas badań powierzchniowych nad Prosną, na stanowisku 8 w Jastrzębnikach, gm. Blizanów (stanowisko 63 na obszarze 64-38 AZP), kilkanaście kilometrów na północny zachód od Kalisza, odkryto fragment szklanej bransolety celtyckiej ze środkowego okresu lateńskiego (ryc. 1-3)¹.

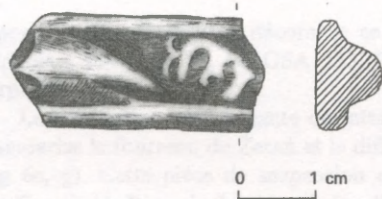
Stanowisko 8 w Jastrzębnikach, nie badane dotąd wykopaliskowo, zapewne osada, położone jest na skraju wysoczyzny, na skarpie doliny Prozny. Inne materiały uzyskane na tym miejscu poświadczają obecność osadnictwa kultury łużyckiej, przeworskiej i z wczesnego średniowiecza.

Ornamentowana bransoleta z ciemnoniebieskiego szkła zachowała się we fragmencie o długości 3,2 cm, co uniemożliwia dokładne określenie wielkości średnicy. Maksymalna szerokość zachowanego ułamka wynosi 1,4 cm. Bransoleta, płaska po stronie wewnętrznej, ma na zewnątrz trzy żeberka – dwa boczne (niewielkiej grubości) i jedno środkowe (mocno wypukłe). Maksymalna wysokość żeberek: bocznych 0,3 i 0,4 cm, środkowego – 1,0 cm. Ornament, naśladujący skręcanie, składa się z naprzemianległych, ukośnych rowków przecinających żeberko środkowe. Rowki, podobnie jak żeberka, nie są symetryczne. Między żeberkami powstały wypukłe guzki, z których jeden jest zdobiony szklaną nitką z nieprzezroczystego białego szkła, biegnącą zygzakowato, a drugi prawdopodobnie nie był ornamentowany.

Z terenu Polski znamy nieliczne egzemplarze tego typu przedmiotów. Bliską analogię stanowi bransoleta odkryta w mazowieckim ośrodku starożytnego hutnictwa w Biskupicach, gm. Brwinów². Różniła się ona od omawianego egzemplarza jedynie niemal dwukrotnie większą szerokością. Inne podobne okazy pochodzą z osady celtyckiej w Nowej Cerekwi, w byłym powiecie głubczyckim, w woj. opolskim (B. Czerska 1963, s. 309; też

¹ Zarejestrowana pod nrem inw. J. 2/77 w zbiorach Kaliskiego Stanowiska Archeologicznego IAE PAN. Obecnie eksponowana na stałej wystawie archeologicznej w Muzeum Okręgowym Ziemi Kaliskiej.

² Dziękuję mgr. S. Woydzie za możliwość obejrzenia zabytku, który obecnie prezentowany jest na stałej wystawie w Państwowym Muzeum Archeologicznym w Warszawie. Por. również A. Girdwoyń 1987, tab. 1, nr analizy 1/393.

Ryc. 1. Fragment szklanej bransolety z Jastrzębnik, gm. Blizanów, woj. kaliskie.
Rys. M. Gawrońska

Fig. 1. A fragment of a glass bracelet from Jastrzębniki, Blizanów community, Kalisz Voivodeship.

Drawing by M. Gawrońska

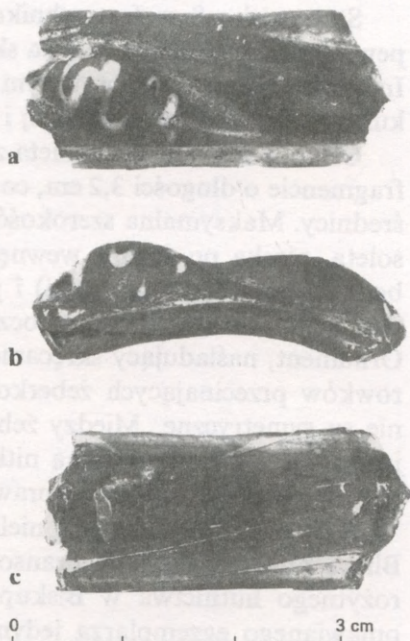
skich (W. Hensel 1973, s. 352; J. Henderson 1989, s. 52).

Bransoletę z Jastrzębnik wiązać można z typem piątym według B. Czerskiej (1963, s. 308–309) oraz z grupą 8b (z trzema żeberkami, z ukośnymi rowkami, zdobione liniami wężykowatymi) według T.E. Haevernick (1960, s. 34, 55, 87, tabl. 6–7). Do tej grupy należą wyżej wymienione zabytki z Polski⁴ i wiele bransolet z Czech, Moraw i Słowacji, między innymi całkowicie zachowany okaz z miejscowości Nové Sedlo oraz liczne egzemplarze z oppidów celtyckich w Stradonicach i Starým Hradisku (N. Venclová 1990, s. 124, tabl. 66 : 1, 69 : 6).

Można ją datować na okres środkowolateński, to jest na fazy LT C1b-LT C2 (około 220–120 r. p.n.e.). Takie datowanie potwierdzają między innymi znaleziska z Nowej Cerekwi oraz z Mistrřina na Morawach (N. Venclová 1990, s. 133. tabl. 18; J. Braziewicz, M. Karwowski, M. Jaskóła 1996, s. 47).

Wśród setek bransolet i ich fragmentów uzyskanych podczas badań *oppidum* w Manchingu, brak jest dokładnego odpowiednika okazu z Jastrzębnik. Bardzo bliską analogię, jeśli chodzi o formę, sta-

1970, s. 182), a także z Pleszowa pod Krakowem, (J. Braziewicz, M. Karwowski, M. Jaskóła 1996, tabela 3, analiza nr 38, ryc. 8f) oraz z Sanoka-Białej Góry, w woj. krośnieńskim (M. Parczewski 1988, s. 70–71; J. Braziewicz, M. Karwowski, M. Jaskóła 1996, tabela 3, analiza nr 41)³. Najwięcej tych przedmiotów odkryto na rdzennych obszarach celtyckich, lecz pojawiają się także w całej Europie środkowej (N. Venclová 1990). Pracownie, w których je wytwarzano mieściły się w oppidach alpejskich lub czesko-moraw-

Ryc. 2. Fragment szklanej bransolety z Jastrzębnik, gm. Blizanów, woj. kaliskie.
a – strona zewnętrzna; b – widok z boku;
c – strona wewnętrzna.

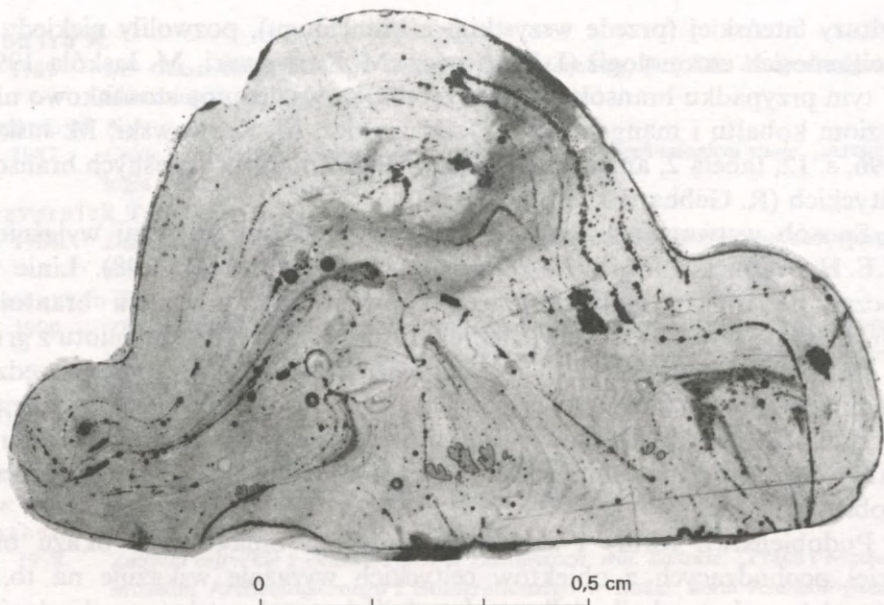
Fot. S. Biniewski

Fig. 2. A fragment of a glass bracelet from Jastrzębniki, Blizanów community, Kalisz Voivodeship

a – external side; b – side view; c – inner side.
Photo by S. Biniewski

³ Kompletny wykaz znalezisk tego typu por. M. Karwowski (w druku).

⁴ Por. przyp. 2.

Ryc. 3. Fragment szklanej bransolety z Jastrzębnik, gm. Blizanów, woj. kaliskie, przekrój poprzeczny w powiększeniu mikroskopowym.

Fot. S. Biniewski

Fig. 3. A fragment of a glass bracelet from Jastrzębniki, Blizanów community, Kalisz Voivodeship, cross-section in microscope enlargement.

Photo by S. Biniewski

nowi jednak egzemplarz opatrzony numerem 147 (R. Gebhard 1989, s. 200, tabl. 10). Jego kolor określono jako intensywnie kobaltowo-niebieski (numer 3 według skali R. Gebharda). W przypadku bransolety z Jastrzębnik wyjątkowa jest barwa szkła, z którego została ona zrobiona – bardziej mętna i zielonkawa. Znalazło to uzasadnienie w wynikach analiz stężenia pierwiastków w szkłe – m.in. małej zawartości kobaltu i obecności zanieczyszczeń (por. J. Braziewicz, M. Karwowski, M. Jaskóła 1996, s. 53, tabela 2, analiza nr 12).

Już rezultaty ilościowej analizy spektralnej, wykonanej w latach osiemdziesiątych, wskazywały na podobieństwo bransolety z Jastrzębnik do okazów z Nowej Cerekwi i Biskupic nie tylko ze względu na formę, ale również na jednakowy skład chemiczny szkła sodowo-wapniowo-krzemowego, z którego zrobiono badane egzemplarze (A. Girdwoyń 1987; por. również B. Stołpiak 1989)⁵. Rezultaty badań z zastosowaniem rentgenowskiej metody fluorescencyjnej, potwierdzając pewną ogólną jednorodność składu chemicznego zbioru szkieł celtyckich z Polski i technologiczną zbieżność ze szklami

⁵ Badania przeprowadziła mgr Anna Girdwoyń w Centralnym Laboratorium IHKM PAN (obecnie Centralne Laboratorium Zakładu Nauk Pomocniczych Instytutu Archeologii i Etnologii PAN), nr analizy 1/352; zob. też A. Girdwoyń 1987, tab. 1, ryc. 2.

kultury lateńskiej (przede wszystkim z Manchingu), pozwoliły niekiedy na uściślenie ich chronologii (J. Braziewicz, M. Karwowski, M. Jaskóła 1996). W tym przypadku bransoleta z Jastrzębnik, ze względu na stosunkowo niski poziom kobaltu i manganu (por. J. Braziewicz, M. Karwowski, M. Jaskóła 1996, s. 12, tabela 2, analiza nr 12), nawiązuje do grupy wczesnych bransolet celtyckich (R. Gebhard 1989, s. 158–160).

Sposób wytwarzania bransolet celtyckich nie jest w pełni wyjaśniony (T.E. Haevernick 1960, s. 26–28; R. Gebhard 1989, s. 142–148). Linie widoczne na zdjęciu mikroskopowego powiększenia przekroju bransolety z Jastrzębnik (ryc. 3) mogą świadczyć o formowaniu tego przedmiotu z grudki szkła na metalowym lub drewnianym, lekko stożkowym narzędziu. Dookolne rysy na wewnętrznej powierzchni bransolety (ryc. 2c) są zapewne śladami obracania plastycznego jeszcze przedmiotu na wspomnianym narzędziu w trakcie nadawania mu odpowiedniego kształtu albo też podczas zdobienia.

Podobieństwo formy i składu chemicznego omawianego okazu oraz szkieł pochodzących z obiektów celtyckich wyraźnie wskazuje na to, iż bransoleta z Jastrzębnik, odkryta bez ściślejszego kontekstu archeologicznego, jest wyrobem celtyckim wyprodukowanym najprawdopodobniej w fazie LT C1b (około 220–170 r. p.n.e.). Stanowi przy tym jedno z wysuniętych najdalej na północny wschód znalezisk bransolet celtyckich.

Z okolic Kalisza znane są już inne importy celtyckie, jak choćby żelazna bransoleta z Piwonic pod Kaliszem (S. Krukowski 1914, s. 45, tabl. III, nr 22299; L. Długopolska 1968, s. 201, ryc. 3j) lub ceramika malowana i lusterko brązowe z cmentarzyska w Zadowicach, gm. Godziesze Wielkie (E. Kaszewska 1978, tabl. 1 : 5; też 1982, tabl. 288, 1 : 1–2). Znalezisko szklanej bransolety z Jastrzębnik poszerza listę importów, które trafiły na tereny nad Prosną, łączące Śląsk i Kujawy i stanowiące jedno z ważnych ogniw szlaku bursztynowego.

WYKAZ CYTOWANEJ LITERATURY

Braziewicz J., Karwowski M., Jaskóła M.

1996 *Zastosowanie rentgenowskiej analizy fluorescencyjnej do określania stężenia pierwiastków w szkłe zabytków celtyckich z Polski*, „Archeologia Polski”, t. 41, z. 1–2, s. 39–63.

Czerska B.

1963 *Wyniki badań późnolateńskiej osady kultury celtyckiej koło Nowej Cerekwi, pow. Głubczyce, w latach 1958–1960*, „Wiadomości Archeologiczne”, t. 29, z. 3, s. 289–311.

1970 *Ze studiów nad okresem lateńskim na Śląsku (ze szczególnym uwzględnieniem związków z obszarami sąsiednimi)*, „Archeologia Polski”, t. 15, z. 1, s. 149–206.

Długopolska L.

1968 *Cmentarzysko kultury łużyckiej w Piwonicach, pow. Kalisz*, „Wiadomości Archeologiczne”, t. 33, z. 2, s. 200–216.

- Gebhard R.
1989 *Der Glasschmuck aus dem Oppidum von Manching*, [w:] *Die Ausgrabungen in Manching*, t. 11, Stuttgart.
- Girdwoyń A.
1987 *Celtic glass bracelets from excavations in Poland. A technological study*, „*Archaeologia Polona*”, t. 25/26, s. 199–208.
- Haevernick T.E.
1960 *Die Glasarmringe und Ringperlen der Mittel- und Spätlatenezeit auf dem europäischen Festland*, Bonn.
- Henderson J.
1989 *The scientific analysis of ancient glass and its archaeological interpretation*, [w:] *Scientific analysis in archaeology and its interpretation*, J. Henderson red., Oxford, s. 30–62.
- Hensel W.
1973 *Polska starożytna*, wyd. I, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- Karwowski M.,
w druku *Keltische Glasfunde im polnischen Gebiet*, „*Przegląd Archeologiczny*”, t. 45.
- Kaszewska E.
1978 *Zabytki celtyckie z cmentarzyska w Zadowicach, woj. kaliskie*, „*Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna*”, nr 25, s. 179–185.
1982 *Sépulture à incinération, à fosse No 773, Zadowice, comm. de Godziesze Wielkie*, *Inventaria Archaeologica*, Warszawa–Łódź.
- Krukowski S.
1914 *Cmentarz w Piwonicach (powiat kaliski)*, „*Światowit*”, t. 11, s. 43–59.
- Parczewski M.
1988 *Sanok-Biała Góra, woj. krosnieńskie, stanowisko 8*, *Informator Archeologiczny. Badania 1987*, Warszawa, s. 70–71.
- Stolpiak B.
1989 *Glass in the culture of Przeworsk communities in Kuiavia. Technology*, [w:] *Prehistoric contacts of Kuiavian communities with other European peoples*, A. Cofta-Broniewska red., „*Archaeologia Interregionalis*”, 10, s. 227–252.
- Venclová N.
1990 *Prehistoric glass in Bohemia*, Praha.

TADEUSZ BARANOWSKI

A CELTIC GLASS BRACELET FROM JASTRZĘBNIKI NEAR KALISZ

Summary

In 1977 during the surface field work on the Proсна river a fragment of a Celtic glass bracelet was found in site 8 at Jastrzębniki, the Blizanów community (site 63, zone 64-38 AZP) several kilometers north-west off Kalisz (Fig. 1–3).

The bracelet made of dark blue, light green glass was adorned on its external edge with the three ribs, slant rows imitating the twists and with a zig-zag glass thread made of white opaque glass.

In Poland similar bracelets were found, for instance, in Biskupice, Warsaw Voivodeship, Nowa Cerekwia, Opole Voivodeship (B. Czarska 1963, pp. 308–309; eadem 1970, p. 182), and Pleszów near Kraków (J. Braziewicz, J. Karwowski, M. Jaskóła 1996, table 3, analysis 38, Fig. 8f), Sanok-Biała Góra, Krosno Voivodeship (M. Parczewski 1988, pp. 70–71; J. Braziewicz,

J. Karwowski, M. Jaskóła 1996, table 3, analysis 41). The greatest number of such bracelets included by T.E. Haevernick (1960, pp. 34, 55, 87, pls 6–7) into group 8b, were uncovered in the Celtic territories like, for instance, in *oppida* in Manching (R. Gebhard 1989, p. 200, pl. 10), Stradonice and Staré Hradisko (N. Venclová 1990, p. 124, table 69:6). The analyses of the chemical composition of the glass (A. Girdwoyń 1987, tab. 1, analysis 1/352; J. Braziewicz, J. Karwowski, M. Jaskóła 1996, p. 59, table 2, analysis 12) have proved that the bracelet found in Jastrzębniki comes from the Celtic workshops of the Alpine *oppida* or from the Bohemian-Moravian ones. It can be dated back to the Middle La Tène period, most probably to phase LT C1b (circa 220–170 B.C.). This is one of the Celtic imports that in the Kalisz region (lying on the far-reaching route, important in the La Tène and Roman periods) were found in the cemeteries in Piwonice and Zadowice (L. Długopolska 1968, p. 201, Fig. 3j; E. Kaszewska 1978, Pl. 1:5; eadem 1982, Pl. 288).

Translated by Izabella Rodzik

Adres Autora:

Dr Tadeusz Baranowski

Zakład Archeologii i Etnologii PAN

Al. Solidarności 105

00–140 Warszawa

E-mail: thaddeus@iaepan.edu.pl